
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.111.5:351.755.2

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.1>

М. Б. Басілашвілі

аспірант кафедри загальноправових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ У ДИНАМІЦІ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ ОРГАНІВ РЕЄСТРАЦІЇ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ

У статті розкриті особливості реєстрації юридичних фактів за участю органів реєстрації активів цивільного стану. Також автором були проаналізовані основні проблеми реєстрації активів цивільного стану осіб, які проживають або тимчасово перебувають на території Операції об'єднаних сил. Автором була визначена сутність поняття «юридичний факт» і встановлене значення поняття «акт» у контексті теми дослідження. Підкреслюється, що юридичні факти повинні бути зареєстровані спеціально уповноваженим органом, котрий резюмує вказану дію виданням конкретного акта індивідуальної дії.

Автором проаналізовані законодавчі акти у сфері регулювання діяльності органів реєстрації активів цивільного стану, а саме Закон України «Про державну реєстрацію активів цивільного стану», який визначає правові й організаційні засади державної реєстрації активів цивільного стану та врегульовує відносини, пов'язані з проведенням державної реєстрації активів цивільного стану, внесенням змін до актових записів цивільного стану, їх поновленням і анулюванням, та визначено засади діяльності органів державної реєстрації активів цивільного стану.

У дослідженні автором було встановлено, що гарантія можливості проведення державної реєстрації активів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану не може бути втілена в життя через те, що на території Операції об'єднаних сил відсутні представники органів реєстрації активів цивільного стану, а документ, який підтверджуватиме настання юридичного факту, буде виданий не уповноваженим органом / установою, котрий знаходиться на непідконтрольній українській владі території. Тобто особи, у яких виникла необхідність звернутися до органів реєстрації активів цивільного стану на підконтрольній українській владі території, отримують відмову у реєстрації та вимушені звертатися до суду для встановлення юридичного факту.

Автор визначає, що єдиною можливістю реєстрації новонародженої дитини, котра народилася на непідконтрольній території, є звернення до суду, який знаходиться на підконтрольній українській владі території, із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення.

Стаття розкриває сучасний стан дослідження категорії «юридичний факт» і підкреслює прогалини у чинному законодавстві у сфері реєстрації активів цивільного стану особами, що проживають на непідконтрольній території, та внутрішньо переміщеними особами.

Ключові слова: юридичний факт, акт цивільного стану, органи РАЦС, реєстрація активів цивільного стану на території ООС, реєстрація факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я.

Постановка проблеми. Сьогодні суспільні відносини у сфері реєстрації активів

цивільного стану дуже динамічні, адже вона сприяє досягненню юридичних, адміністративних, статистичних і будь-яких інших цілей у контексті спроб створити

сім'ю, демографічних тенденцій, соціального забезпечення тощо. Тобто цивільний стан відображає юридичні характеристики фізичної особи, які характеризують її цивільно-правове та сімейно-правове становище, і дозволяє індивідуалізувати правовий стан громадянина внаслідок настання юридично значущих фактів, а також у разі реалізації закріплених на законодавчому рівні прав та обов'язків.

Така позиція зводить сутність громадянського стану до характеристики правоздатності та дієздатності, сімейного стану, а також інших фактів, що індивідуалізують громадянина.

Однак сьогодні не на всіх територіях України громадяни мають змогу якісно реалізувати своє право на реєстрацію актів цивільного стану. Так, на території Операції об'єднаних сил (далі – ООС) існує об'єктивна неможливість виконання органами реєстрації актів цивільного стану (далі – РАЦС) своїх повноважень, а відтак громадяни не можуть у правовому полі індивідуалізувати себе та своїх рідних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням діяльності органів РАЦС займалися такі вчені, як О.О. Красавчиков, О.І. Процевський, В.В. Гордєєв, О.А. Явор, О.О. Мандюк та ін. Проте останні не вивчали особливостей реєстрації актів цивільного стану осіб, у яких юридичний факт виник на території зони ООС. Визначені аспекти вказують на необхідність поглибленого наукового дослідження питання природи юридичних фактів у динаміці правових відносин за участю органів РАЦС у сучасних реаліях нашої держави.

Мета статті полягає в комплексному опрацюванні базових питань теорії юридичних фактів. На основі аналізу загальнотеоретичних наукових досліджень, аналізу особливостей діяльності органів РАЦС було поставлено за мету визначити та дослідити юридичні факти у динаміці правових відносин за участю органів РАЦС в Україні загалом і на території ООС зокрема.

Виклад основного матеріалу. Правове становище є реальним фактом правової дійсності, що виражає юридичні характеристики особистості у певний момент

часу і в певному просторі. Тобто цивільний стан особи безпосередньо пов'язаний із її особистістю, цей стан не передається іншим особам і особа не може відмовитися від нього. Тобто з самого народження особа стає «носієм» цивільного стану, а зі смертю або оголошенням померлою в судовому порядку громадянський стан особи «припиняється». Тобто цивільний стан нерозривно пов'язаний з обсягом правоздатності та дієздатності конкретної особи.

Цивільний стан виникає на підставі конкретних юридичних фактів.

У вітчизняній правовій доктрині науковці здебільшого визначають юридичні факти як конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення правовідносин. Уточнюючи цю позицію, О.О. Красавчиков під юридичними фактами розуміє явища реальної дійсності, з наявністю або відсутністю яких норми права пов'язують юридичні наслідки [1, с. 5]. Таке визначення більш детально розкрито О.І. Процевським, котрий особливу увагу приділив юридичним наслідкам і підкреслив, що наслідки можуть виражатися як у виникненні, зміні або припиненні правовідносин, так і в набутті певних прав і обов'язків [2, с. 81].

Тобто юридичні факти виступають як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин. Але для досягнення правових наслідків недостатньо наявності одного юридичного факту. Зазвичай потрібен уже не один, а декілька взаємозалежних юридичних фактів. Така сукупність юридичних фактів традиційно має назву «фактичний склад» (або «юридичний склад»). Часто для виникнення конкретного правовідношення потрібна сукупність двох або кількох юридичних фактів, наявність яких необхідна для настання відповідних юридичних наслідків. Наприклад, для набуття права на керування транспортним засобом необхідна наявність таких юридичних фактів: настання відповідного віку, відсутності медичних протипоказань, підготовки у відповідному навчальному закладі, одержання відповідного посвідчення [3, с. 732].

Однак нас цікавлять зовсім інші юридичні факти, а саме ті, які потребують застосування процедури державної реєстрації юридично значущих обставин. Низка юридичних фактів набувають здатності виступати підставою для настання відповідних юридичних наслідків тільки після проходження процедури державної реєстрації. Це, зокрема, такі юридичні факти, як укладення шлюбу, розірвання шлюбу, зміна прізвища, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав. Крім того, є юридичні факти, які існують безвідносно до факту їх державної реєстрації, але також потребують її проведення (факт народження і факт смерті) [4, с. 201].

Як ми розуміємо, такі юридичні факти повинні бути зареєстровані спеціально уповноваженим органом, котрий резюмує вказану дію виданням конкретного акта індивідуальної дії.

Сьогодні в українському законодавстві поняття «адміністративний акт» закріплене лише на підзаконному рівні. Так, у Постанові Кабінету Міністрів «Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг», яка втратила чинність 08 травня 2013 р., адміністративний акт визначався як прийняте суб'єктом рішення індивідуальної дії, спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та обов'язків особи [5].

Із цього приводу О.О. Мандюк влучно зазначив, що «правові акти можна визначити як одностороннє вираження волі уповноваженого суб'єкта права, яке приймається у встановленому порядку, має обов'язкову силу й офіційний характер» [6, с. 39].

Щодо вираження волі уповноваженого суб'єкта права, то питання конкретного оформлення юридичного факту, а саме нормування відповідних життєвих обставин, які тягнуть за собою юридичні наслідки, вирішується конкретними органами, що реалізують державну політику у сфері РАЦС в Україні.

Необхідно звернутися до положень Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» (далі – Закон), який був прийнятий 01 липня 2010 р. та набув чинності 27 липня 2010 р. [7].

Вказаним законодавчим актом визначено правові й організаційні засади державної реєстрації актів цивільного стану та врегульовано відносини, пов'язані з проведенням державної реєстрації актів цивільного стану, внесенням змін до актових записів цивільного стану, їх поновленням і анулюванням і визначено засади діяльності органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Цей Закон визначає також систему, компетенцію та повноваження органів державної реєстрації актів цивільного стану. Ними є:

1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації актів цивільного стану;

2) відділи державної реєстрації актів цивільного стану Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних управлінь юстиції (далі – відділи державної реєстрації актів цивільного стану);

3) виконавчі органи сільських, селищних і міських (крім міст обласного значення) рад.

Державну реєстрацію актів цивільного стану громадян України, котрі проживають або тимчасово перебувають за кордоном, проводять дипломатичні представництва і консульські установи України.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України № 523 передбачено, що надання послуг РАЦС здійснюється відділами державної реєстрації актів цивільного стану та через ЦНАП в адміністративно-територіальних одиницях і за переліком таких послуг, що визначається Міністерством юстиції. Підкреслюється, що надання таких послуг здійснюється на основі узгоджених рішень між територіальними органами Міністерства юстиції та органами, якими утворено такі центри [8].

Тобто бачимо, що наша держава приділила значну увагу забезпеченню прав громадян на державну реєстрацію актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану тощо. Однак

сьогодні не всі громадяни України можуть належним чином скористатися цим правом.

Так, якщо звернутися до нормативного забезпечення гарантування прав, свобод і законних інтересів осіб, котрі проживають на тимчасово окупованій території, та осіб, які вирішили змінити своє місце перебування, а саме внутрішньо переміщених осіб, то бачимо, що відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», на відміну від Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», у ст. 9 гарантується: право на єдність родини, сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, котрі втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення, право на інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів, проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення й анулювання за місцем перебування [10].

Однак вказана гарантія не може бути втілена в життя через те, що на території ООС відсутні представники органів РАЦС, а документ, який підтверджуватиме настання юридичного факту, буде виданий неуповноваженим органом / установою, що знаходиться на непідконтрольній українській владі території. Тобто особи, у яких виникла необхідність звернутися до органів РАЦС на підконтрольній українській владі території, отримують відмову у реєстрації та вимушені звертатися до суду для встановлення юридичного факту.

Розуміємо, що особливу частину таких юридичних фактів складають факти народження дитини та смерті особи.

Задля часткового вирішення вказаного питання в частині реєстрації новонародженої дитини у 2017 р. Кабінетом Міністрів України були внесені зміни до постанови КМУ № 9 від 09 січня 2013 р. «Про затвердження Порядку підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я» [10]. Вказаними змінами

установлюється спеціальний порядок підтвердження факту народження дитини на непідконтрольній території (на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження), схожий на процедуру, передбачену для підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я, який діяв і раніше для випадків народження дитини вдома, за допомогою фахівців нетрадиційної медицини тощо.

Так, відповідно до п. 9 Порядку підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я порядок утворення комісії, що розглядає питання щодо підтвердження факту народження дитини на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження (далі – комісія з питань підтвердження факту народження дитини на непідконтрольній території), та положення про неї затверджуються спільним наказом Міністерства охорони здоров'я (далі – МОЗ) і Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України (далі – МТОТ).

Однак сьогодні Порядок утворення комісії, яка розглядає питання щодо підтвердження факту народження дитини на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та положення про неї МОЗ і МТОТ не затвержені. А відтак процедура встановлення фактів, що мають юридичне значення до затвердження необхідних процедур, не може бути здійснена за правилами, передбаченими постановою КМУ № 9.

У такому разі залишається тільки одна можливість зареєструвати народження дитини, а саме звернення до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, про яке зазначалося в нашій роботі вище.

Висновки і пропозиції. Резюмуючи вищевикладене, доходимо висновку, що сьогодні є ряд органів, уповноважених державою реєструвати акти цивільного стану. Однак у зв'язку із сучасними реаліями громадяни України, котрі вимушені проживати на території ООС, не можуть скористатися послугами органів РАЦС. Намагання держави полегшити доступ цих

осіб до можливості реєстрації юридичних фактів, на жаль, сьогодні не має значних успіхів. На нашу думку, необхідно розробити стратегію вдосконалення чинного законодавства у сфері реєстрації актів цивільного стану осіб, які проживають або тимчасово перебувають на території ООС.

Список використаної літератури:

1. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. Москва : Госюриздат, 1958. С. 5.
2. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. Москва : Юрид. лит., 1972. С. 81.
3. Гордеев В.В. Правова природа юридичного факту. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 732–737.
4. Явор О.А. Особливості державної реєстрації юридичних фактів у сімейному праві. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12642/1/Yavor.pdf> (дата звернення: 27.06.2019).
5. Про заходи щодо упорядкування адміністративних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2009 р. № 737. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/737-2009-p> (дата звернення: 27.06.2019).
6. Мандюк О.О. Індивідуальні адміністративні акти: теорія та практика застосування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 213 с.
7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01 липня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> (дата звернення: 27.06.2019).
8. Коментар експертів Програми «U-LEAD з Європою» у зв'язку з виданням Наказу Мініюсту № 2825/5 Щодо надання послуг РАЦС через ЦНАП. URL: <https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/poslugu-RATSS-cherez-TSNAP.pdf> (дата звернення: 27.06.2019).
9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii> (дата звернення: 27.06.2019).
10. Постанова КМУ № 9 від 09 січня 2013 р. «Про затвердження Порядку підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9-2013-%D0%BF> (дата звернення: 27.06.2019).

Basilashvili M. Juridical facts in the dynamics of legal relations involving registrars

The article reveals the features of registration of legal facts with the participation of the registry offices. The author also analyzed the main problems of civil registration of persons living or temporarily staying in the zone of the Operation of the Joint Forces. The author defined the essence of the concept "legal fact" and established the meaning of the concept "act" in the context of the research topic. The author emphasized that legal facts should be registered by a specially authorized body that sums up the specified action by issuing a specific act of an individual action.

The author analyzed the legislative acts in the sphere of regulation of the activity of the civil registry offices, namely the Law of Ukraine "On state registration of civil status acts", which defines the legal and organizational basis for state registration of civil status acts and regulates relations connected with state registration of civil status acts, making changes in the civil status records, their restoration and cancellation, and the principles of organization State registration of civil status acts.

In the course of the study, the author found that the guarantee of the possibility of state registration of acts of civil status, the introduction of changes in the civil status records cannot be implemented for the reason that there are no representatives of the registry offices in the zone of the Operation of the Joint Forces, and a document that will confirm the occurrence legal fact – issued by an unauthorized body / institution, which is located on the territory not controlled by the Ukrainian authorities.

So, persons who have become necessary to apply to the registry offices on the territory controlled by the Ukrainian authorities are refused registration and are forced to go to court to establish a legal fact. The author determines that the only possibility of registering a newborn child who was born on an uncontrolled territory is to go to court, which is located on

the territory controlled by the Ukrainian authorities, with a statement on the establishment of a fact of legal significance.

So, the article reveals the current state of the "legal fact" category research and underlines the gaps in the current legislation in the sphere of civil registration by persons living in uncontrolled territory and internally displaced persons.

Key words: *legal fact, civil status act, organizations of the civic registration, civil status act in the zone of the Operation of the Joint Forces, registration of the fact of the birth of a child outside the medical institution.*